

KAZYS PAKŠTAS: KULTŪRA IR POLITINIS STABILUMAS

VYGINTAS BRONIUS PŠIBILSKIS

Straipsnyje gvildenamas iškilaus geopolitiko, visuomenės veikėjo K. Pakšto palikimas, susietas su lietuvių tautos gyvybingumo, atsparumo ugdymu, nacionalinio saugumo stiprinimu. Apžvelgiami mokslininko gyvenimo ir veiklos bruožai, remiantis mažai žinomais Lietuvos Respublikos laikotarpio darbais, aptariamos jo propaguotos kultūrinio dinamizmo, kultūrinės autonomijos idėjos, bandymas nustatyti Lietuvos civilizacijos lygmenį. Nemaža vietos skiriama Lietuvos kultūrinės ir politinės orientacijos problemai, pastangoms keisti politinio gyvenimo įpročius bei tradicijas. Konstatuojama, kad, aprėpdamas platų veiksmų ir problemų ratą, K. Pakštas vienas iš pirmųjų suformulavo Lietuvos nacionalinius interesus, nacionalinio saugumo strategiją, grindžiamą ne militarinėmis priemonėmis, o tautos intelektualiniu potencialu, vidaus politinių jėgų tarpusavio santykiais, demokratijos lygmeniu, gerais ryšiais su kaimynais, ypač su mažaisiais.

„Vitalizmo apaštalas“, „dinamiškiausia lietuviškos visuomenės asmenybė“, „vienas iš žymiausių tautos dvasinių vadų“, „kilnysis nenuorama“, „politikos svajotojas“, „nepripažintas pranašas“, „lietuviškoji Kasandra“, „didysis realistas“ - tokiais epitetais amžininkai, biografsai apibūdino profesorių Kazį Pakštą.

Prieš 105 metus, 1893 m. birželio 29 d. Utenos apskrityje gimęs smalsus ir gabus jaunuolis tapo vienu ryškiausiu Lietuvos Res-

Vygintas Bronius Pšibilskis – socialinių mokslų habilituotas daktaras Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto profesorius.

© Vygintas Bronius Pšibilskis. 1999.

Straipsnis įteiktas redakcijai 1999 m. kovo 8 d.

publikos mokslininku, švietėju, publicistu, visuomenės veikėju. Jo nestandartinį požiūrį į Lietuvos geopolitinę situaciją bei „tautinę lietuvių politiką“ bene pirmasis giliai įvertino bendramintis Stasys Šalkauskis. K. Pakšto nuopelnu laikydamas „žymų žingsnį į realinį lietuvių tautos ir krašto pažinimą“, filosofas rūpinosi jo knygos *Baltijos respublikų politinė geografija* populiarinimu ypač tarp jaunimo, suformulavo iš jos nuostatų išplaukiančius realios tautinės lietuvių politikos „kategorinius imperatyvus“¹. Biografas ir artimas draugas Juozas Eretas, remdamasis daugelio žmonių nuomonėmis, vertinimais, atsiminimais, plačiai apžvelgė „tautinio šauklio“ odisėją, pateikė kruopščiai surinktą K. Pakšto knygų, straipsnių, rankraščių ir rašinių apie jį sąrašą². Ateitininko, buvusio Sendraugių sąjungos vicepirmininko Jurgio Mikailos³ rūpesčiu 1970 m. Italijoje išspausdinta J. Ereto monografija įdomiai ir įtaigiai atskleidė K. Pakšto asmenybę, bet dėl nedidelio tiražo Lietuvoje ji prieinama tik nedideliame tyrinėtojų ir specialistų grupei. Todėl reikšmingos yra profesoriaus Stasio Vaitekūno publikacijos, naująją lietuvių kartą plačiau supažindinusios su mokslininko geopolitiniais tyrinėjimais, įdomiausiomis vizijomis ir programomis⁴. *Naujojo dienovidžio* skaitytojus praturtino K. Pakšto 100-osioms gimimo metinėms skirtas Viktoro Alekno straipsnis *Pranašas, kurio nesuprato amžininkai*⁵. Mokslininko 105-ąjį gimtadienį *Apžvalga* sutiko Gintauto Eremino straipsniu *Profesorių Kazį Pakštą prisimenant* bei ištraukomis iš *Draugo* dienraštyje publikuotų Juozo Vitėno prisiminimų apie „Žaliosios atžalos sąjūdį“⁶. Paminėtina ir 1994 m. Algimanto Jankausko Vilniaus universitete apginta socialinių mokslų daktaro disertacija *Organiškosios valstybės koncepcija Lietuvoje (tarpukario ir pokario laikotarpis)*. Studijoje K. Pakštas apibūdinamas kaip kontravertiškiausia antrosios lietuviškosios krikščioniškosios kultūros kartos asmenybė, aptariamą ir bandomi paaiškinti svarbiausiųjų jo įžvalgų pagrindai.

S. Šalkauskis, recenzuodamas minėtą knygą *Baltijos respublikų politinė geografija*, dar 1930 m. taikliai pastebėjo, kad „dr. K. Pakštas nepriklauso prie žmonių, kurie sugeba pakreipti į save visuomenės dėmesį iš stipresnės savo pusės. Aktyvumas dažnai traukia jį į žygius, kurie sudaro jam triukšmingą pagarsėjimą dalykuose, nesudarančiuose jo tiesioginio pašaukimo“⁷. Ši lemtis profesorių K. Pakštą persekiojo ne tik per visą gyvenimą, bet ir po mirties. Soviet-

mečiu Lietuvoje jį bandyta parodyti savanaudžiu britų agentu, skaičiuojančiu dolerius, gaunamus už išeivijos verbavimą į sunkiai apgyvendinamą tropikų šalį - Britų Hondūrą⁸. Dažnas ir šiandieną mokslininko pavardę sieja su abejotiniais projektais, fantazijomis ir vizijomis. Net rimtuose tyrinėjimuose tenkinamasi K. Pakšto veržlaus gyvenimo įvykių, svarbiausių teiginių aprašymu. Nuošalyje lieka daugelis labai reikšmingų Lietuvai idėjų, išvalgų, kurios neprarado reikšmės ir mūsų dienomis. Šio straipsnio tikslas - remiantis mažiau žinomais nepriklausomybės laikotarpio darbais, supažindinti skaitytojus su K. Pakšto moksline veikla, rekonstruoti tyrinėtojo požiūrį į lietuvių tautos gyvybingumo, atsparumo ugdymą, nacionalinio saugumo stiprinimą.

1. Gyvenimo ir veiklos bruožai

K. Pakštas į mokslo viršūnes ir visuomeninę veiklą ėjo keliu, išugdžiusiu individualybę, ganėtinai svetimą žmonėms, intelektualiai ir emocionaliai susiformavusiems Europos Rytuose⁹. 1912 m. Petrapilyje eksternu išlaikęs 6 klasių gimnazijos baigimo egzaminus, įstojo į Kauno kunigų seminariją. Po metų nusivilkęs klieriko sutaną ir dėl to praradęs tėvų paramą, 1914 m. žiemą išvyko į JAV. Suartėjo su kunigais marijonais, atsisakė namuose įgytų kairiųjų idėjų (tėvas skaitė *Aušrinę, Lietuvos žinias*) ir visą tolesnį gyvenimą susiejo su katalikiškąja srove. Vakaraus universiteto parengiamajame skyriuje baigęs vidurinį mokslą, K. Pakštas Amerikoje pradėjo akademines studijas. Nuo 1915 m. rudens Čikagos I. Lojolos universitete dvejus metus studijavo sociologiją, o aukštojo mokslo diplomą 1917 m. gavo Niujorko jėzuitų Fordhamo universitete (klausė filosofijos, sociologijos ir ekonomikos kursus). 1918 m. rudenį su Amerikos lietuvių misija būdamas Šveicarijoje įstojo į Lozanos universitetą studijuoti prancūzų kalbos. Netrukus išvyksta į Lietuvą, tampa ryšių karininku prie Vakarų valstybių misijų. Grįžęs į Šveicariją, nuo 1919 m. rudens Fribūro universitete studijuoja teisę, po poros metų pereina į Gamtos ir matematikos fakulteto Geografijos skyrių. Studijas Šveicarijoje K. Pakštas baigia 1923 m. pavasarį „Cum laude“ apgindamas daktaro disertaciją apie Lietuvos klimatą. Prof. P. Būčio pastangomis pakviečiamas dirbti į Lietuvos universitetą. Keturiolika kūrybingiausių metų praleidžia dėstydamas geografiją Te-

ologijos-filosofijos, Matematikos-gamtos fakultetuose. Nuo 1931 m. vadovauja Matematikos-gamtos fakulteto geografijos katedrai. Skaito Lietuvos, regioninės geografijos, ekonominės, istorinės, ūkio geografijos, antropogeografijos ir kitus kursus. „Kaune K. Pakštas garbėjo įdomiu kalbėtoju, sugebančiu paberti įdomių minčių, moka net be sąmoningo noro - išprovokuoti aplodismentus, išsisavacijas, - vėliau prisiminė Z. Ivinskis. - Tai buvo oratoriaus tipas, bet tik vienai paskaitai. Paruošti paskaitas visam semestru, ilgiau susitelkti į vieną medžiagą ir ją rūpestingai akademiškai išdėstyti klausytojams buvo ne jo būdai“¹⁰.

Pagarsėjęs specialistas ir publicistas pakviečiamas dirbti į Latvijos universitetą. 1928-1931 m. jame dėsto regioninę geografiją, išrenkamas kaimyninės šalies Geografų draugijos garbės nariu. 1934 m. įkuria Lietuvos Geografų draugiją, kuriai vadovauja iki pat pirmosios sovietinės okupacijos. Nuo 1926 m. K. Pakštas - Lietuvos katalikų mokslų akademijos narys, 1939 m. - narys akademikas.

Geografinės medžiagos apie Lietuvą tuomet buvo labai nedaug (išskyrus 1925 m. vokiečių kalba išleista H. Mortenseno Lietuvos geografiją), todėl įvairiose mokslinės ir akademinės veiklos srityse produktyviai dirbęs K. Pakštas teisėtai laikomas Lietuvos profesionaliosios geografijos pradininku. Jo dalykinės savybės pagilino ir akirati išplėtė daugybę kelionių. Trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje K. Pakštas daug keliavo maršrutu: Leningradas-Marselis-Londonas, atliko 3 moksliniu požiūriu reikšmingas keliones po Šiaurės Ameriką, 1930-1931 m. - kelionę aplink Afriką. Iš Afrikos sugrįžęs savo bute įrengė parsivežtų retenybių muziejėlį, kurį rodydavo svečiams. Keliaudamas studijavo įvairių kraštų klimatą, politinę santvarką, ekonomiką, socialinį gyvenimą ir kultūrą. Sukauptus duomenis naudojo akademinėse ir viešosiose paskaitose, skelbė straipsnius periodikoje. Tarpukaryje lietuvių ir prancūzų kalbomis išleista K. Pakšto daktaro disertacija *Lietuvos klimatas*, lietuvių, latvių ir lenkų kalbomis - *Baltijos respublikų politinė geografija*, dviejų tomų veikalas *Aplink Afriką*, knygos *Abisinija* ir *Afrikos regioninė geografija*. Užsienio (anglų, vokiečių, prancūzų, rusų) kalbų mokėjimas, pažintis su daugeliu Europos, Amerikos, Afrikos šalių, gyvenimas ir darbas JAV subrandino plačiai mastančią asmenybę. K. Pakšto kalbos, rašiniai daugelį traukė stiliaus lengvumu, teiginių naujumu, įžvalga, ypatingu susirūpinimu tautos bei valstybės gyvastingumu. Laisva,

ateitį numatanti mintis neretai atsiplėsdavo nuo patikrintų, moksliškai pagrįstų duomenų; už tai K. Pakštui neretai priekaištauta dėl atotrūkio nuo realybės.

Daug laiko ir energijos K. Pakštas atidavė visuomeniniams reikalams. Atvykęs į JAV išitraukė į Vyčių veiklą, redagavo *Vytį* (po dešimtmečio buvo *Darbininko*, *Draugo* redaktorius), įsteigė lituanistikos kursus ir jiems vadovavo. 1916 m. išrinktas Tautos fondo generaliniu direktoriumi, daug prisidėjo surenkant Lietuvos reikalams apie 500 tūkst. dolerių. Buvo delegacijos pas JAV prezidentą W. Wilsoną narys, Lietuvių Tautos Tarybos misijos Šveicarijoje sekretorius. Misijos vardu Lietuvos Valstybės Tarybai parašytame dokumente (1918 10 25) skelbė būtinybę valstybę kurti demokratinės respublikos pamatais, visiems piliečiams be luomų, kalbų, lyties ir tikybos skirtumų suteikti lygias teises. Tuomet deklaruotų demokratinių nuostatų nuosekliai laikėsi visą savo gyvenimą. 1919 m. pradžioje Fribūre K. Pakštas tapo S. Šalkauskio įkurto sąjūdžio „Romuva“ nariu.

Iniciatyva, reiklumas, veržimasis prisidėti prie lietuvių tautos ir valstybės gaivinimo bei stiprinimo skatino K. Pakštą giliau pasinerti į politinį gyvenimą. Grįžęs iš studijų Šveicarijoje 1923 m. pavasarį įvairiuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose jis agitavo balsuoti už Krikščionių demokratų bloko kandidatus. 1925 m. buvo išrinktas KDP Kauno skyriaus pirmininku, Centro valdybos nariu (1926-1930), dviejuose Ateitininkų kongresuose (1930 m. ir 1935 m.) - Ateitininkų federacijos vadu penkeriems metams. Po 1926 m. gruodžio perversmo tautininkams uždraudus politines partijas, ėmus spausti ir krikščionis demokratų, jaunieji partijos veikėjai, susitelkę į kultūrininkų būrelį arba šešiolikos daktarų klubą, gvildeno Lietuvai svarbias problemas, savo apmąstymus skelbė *Židinyje*, *Naujojoje Romuvoje*, vėliau įsteigtame *XX amžiuje*. Pasak J. Ereto, ši „neįkainojamos dvasinės vertės šeima“, kurios dvasios vadu buvo S. Šalkauskis, pastogę turėjo K. Pakšto bute¹¹. 1936 m. vasario mėnesį *Naujojoje Romuvoje* buvo paskelbtas vienas reikšmingiausių XX a. lietuviškosios politinės minties dokumentų - deklaracija *Į organišką valstybės kūrybą*. Tarp šešiolikos ją pasirašiusių kultūrininkų sambūrio narių - ir K. Pakšto pavardė.

Rašant apie K. Pakšto politinę veiklą, būtina paminėti Politinį klubą, kurio steigimą 1934 m. jis inicijavo kartu su P. Vileišiu, V.Čepins-

kiu ir V.Kvieska. Valdžios oficialiai užregistruotame klube, dalyvaujant P. Dielininkaičiui, V.Gustainiui, P.Raulinaičiui, J. Vilkaičiui ir kitiems, diskutuota, ieškota „kelių ir priemonių lietuvių tautos moralei garbei, ekonominiam stiprumui ir politiniam jos saugumui įgyvendinti“¹². K. Pakštas aktyviai reikšėsi ir Kauno Rotary klube, kuris, uždarius politines partijas, tapo įvairių pakraipų intelektualų „politikavimo“ vieta. Anot B. Babrausko, K. Pakšto mintys „kitą dieną rimtai buvo nagrinėjamos prezidentūroje, ar ministrų kabinete, tik žinoma, trūko noro ar ryžto jas vykdyti“¹³.

Artėjant 1938 m. LR Prezidento rinkimams, kultūrininkai numatė iškelti A. Smetonai alternatyvią kandidatūrą. Manyta, jog su siauromis politinėmis partijomis nesusijęs, valstybiniam politiniam darbui pasirengęs K. Pakštas gali turėti visuomenės pasitikėjimą. Jo kandidatūrą pristatyti ketino *XX amžius*, bet dėl cenzūros to negalėjo padaryti. K. Babrauskas K. Pakšto toleranciją, įžvalgą, planus bei pasiūlymus lygindamas su „siaurais valdininkiškais visų mūsų prezidentų keliais“, tvirtina, kad mokslininko, visuomenės veikėjo „nebuvimas prie valstybės vairo Lietuvai tikrai buvo kenksmingas“¹⁴. Nebūdamas profesionalus politikas, bet turėdamas Amerikos demokratijos patirtį, K. Pakštas puikiai suvokė Lietuvos politinio gyvenimo problemas, ypač sielojosi dėl posūkio į autoritarinį režimą, dėl vyriausybių nesugebėjimo susidaryti ateities Lietuvos viziją. Jo idealas - nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta, aukštos kultūros, katalikiška Lietuva, kurioje visiems gera ir saugu gyventi, kuri būtų pavyzdys kitiems kraštams. Užsibrėžęs „grąžinti lietuvių tautai garbę ir didybę“¹⁵, per keliolika metų K. Pakštas pažėrė gausybę naujų idėjų, išbarstytų jo kalbose, straipsniuose ir knygose.

2. Geopolitika ir kultūrinis dinamizmas

Originalumu, optimizmu blykstelėjo bene pirmasis K. Pakšto straipsnis *Baltijos pajūris - būsimasis civilizacijos centras*, paskelbtas 1922 m. pasirodžiusiame *Romuvos* 2-jame numeryje. Vienas pirmųjų prabilęs apie „tautos civilizaciją“, autorius teigė, jog „Baltijos rytų pakraščiai jau nuo kelių šimtmečių priklauso daugiau Vakarų, negu Rytų civilizacijai“¹⁶. Jaunasis tyrinėtojas pranašavo: Baltija virs dideliu aukštos civilizacijos centru, o jos mažųjų valsty-

bių sukurtiems civilizacijos židiniams iš didžiųjų kaimynų pusės grės rimtas pavojus netekti savo tautinės individualybės. Lietuvių tautą K. Pakštas ragino sąmoningai ir nuosekliai pasirengti „sutikti savo didybės amžių, kad tasai netaptų jos puolimo ir moralinio skurdo amžiumi“¹⁷. Tik nuolat didėjanti „kultūros galybė“ gali sumažinti ar net visai likviduoti iš svetur kylančius pavojus. Taip K. Pakštas panaudojo ir Lietuvai pritaikė Vakaruose įsitvirtinusias civilizacijų raidos teorijas bei Fribūro universiteto populiaraus profesorius Marko de Munenکو (Munnynck) vadinamąją mažųjų tautų kultūrinio aktyvumo - jų egzistencijos šaltinio - koncepciją. Profesorius Munenکو ne kartą pabrėžta ir Šveicarijos pavyzdžiu paremta mintis, jog vienintelė mažų, gamtos išteklių neturinčių tautų išlikimo ir net klestėjimo sąlyga - kultūrinis aktyvumas, panaikinantys skirtumą tarp mažų ir didelių tautų, - giliai įstrigo į lietuvių fribūriečių sąmonę. Grūdai krito į paruoštą dirvą. A. Jokubaitis teisingai pastebėjo, kad XX a. lietuvių tautinis atgimimas iš išorės buvo panašus į kultūrinę veiklą, o politinės nepriklausomybės atgavimas tarsis tik vainikavo kultūrininkų pastangas. Todėl ir atkūrus valstybingumą Lietuvos filisofai „toliau kartoja senus šūkius, apie kultūros prioritetą, dažnai užmiršdami, kad visavertį valstybės gyvenimą lemia ne tik jos piliečių kultūrinė, bet ir pilietinė savimonė“¹⁸. Filosofas S. Šalkauskis plėtojo V. Solovjovo „Lietuvos tarp Rytų ir Vakarų“ idėją, kuri nepriklausomybės laikotarpiu darbuose įgavo politiškai pavojingą geopolitinį turinį. Mokslininkas tik per kultūrinio aktyvumo prizmę žvelgė į lietuvių tautą - su kultūriniu pasyvumu siejo jos praeities tragizmą, su tokiu aktyvumu - ateities perspektyvą. S. Šalkauskiui ir A. Maceinai rūpėjo lietuvių tautos ir valstybės reikalai, bet, pasak A. Jokubaičio, jie „dažnai buvo pernelyg metafiziški, kad politinės teorijos priemonėmis gyvai atspindėtų savo laiką, socialinę ir politinę tikrovę“¹⁹. K. Pakštas į gyvybingiausias lietuvių ir jų valstybės problemas žvelgė profesionalaus geopolitiko akimis, manė, jog civilizacijų kovoje išlieka ta tauta, kurios visuomeninė organizacija yra tampsnė, ūkis atsparesnis, kuri nestokoja aukštų idealų ir gilaus sąmoningumo.

1922-ųjų programinės K. Pakšto nuostatos išplėtos 1928-aisiais - jubiliejiniais Lietuvos nepriklausomybės metais. Apžvelgęs pirmojo dešimtmečio, kuriame matė daug spragų (neplaningumo, ne-

tikslingumo, netobulumo, chaoso) rezultatus, tyrinėtojas pripažino, jog apskritai lietuviai „parodė normalių gabumų ir sugebėjimų“, o būdami „normalinėje padėtyje“ galėtų savo atliktu darbu ir pasigėrėti“²⁰. Pasitenkinti normalia pažanga, kurios užtektų bet kuriai kitai tautai, neleidžia ypač pavojinga geografinė padėtis: Lietuva yra svarbiausių Europos arterijų kryžkelėje („didžioji tautų trynimosi zona“), į ją per amžius veržiasi kaimynai slava, didėja Vokietijos pavojus. „Lietuvą reiktų pavadinti kraštu, - teigė K. Pakštas, - kuriame labai pavojinga gyventi mažai tautai“²¹. Lietuvius pavadinęs labiausiai nuskriausta tauta, mokslininkas, mąstęs apie tautos gyvastingumo stiprinimą, pabrėžė, jog „dejavimai ir dūsavimai turi būti išbraukti iš didžiųjų tautinių darbų programos. Reikia užmiršti ir liūdnąsias dainas, nusiskundimus ir kaltinimus svetimiesiems: ne iš jų sudėta tautinė labdarybė“²². Mažosioms tautoms gresiančios lėtos mirties ir ištirpimo galima išvengti žmonių gausumą, milžiniškus gamtos išteklius, didelę materialinę galybę atsveriančiais dalykais - galinga technika, išvystytu ūkiu, aukšta dvasine kultūra ir dorove. Todėl būtina aiškiai suvokti savo vietą tarp besirungiančių civilizacijų, apskaičiuoti realias galimybes, prognozuoti ateitį. K. Pakštui neabejotinai tenka pirmasis Lietuvos moksle bandymas, remiantis objektyviais statistiniais duomenimis, išmatuoti pasiektą civilizacijos lygį²³ (jam civilizacija - kultūros pasireiškimas išviršinėmis priemonėmis). Amerikietis profesorius E. Huntingtonas prieš keletą metų buvo paskelbęs savo tyrinėjimų, kelionių ir anketų (1913 m. jas išsiuntinėjo 213 žymių pasaulio mokslininkų, gavo 137 atsakymus, iš kurių tik 54 buvo išsamūs, tinkami naudoti) išvadas apie civilizacijos laipsnį įvairiuose pasaulio kraštuose. Pagal 10 balų sistemą buvo vertinama 12 kriterijų: iniciatyvos jėga, sugebėjimas kelti ir formuluoti idėjas, plėtoti filosofines sistemas, vykdyti perspektyvius sumanymus, vadovauti kitoms tautoms, švietimo sistemos lygmuo, higienos principų taikymas, asmens saugumo laipsnis, grožio pajautimas mene, literatūroje, gamtoje ir kt. Gautų balų suma - bendras krašto civilizacijos indeksas. Anketa paremta ne statistiniais duomenimis (tik 4 klausimai - švietimas, sveikatingumas, asmens saugumas bei moralumas - galėjo būti išreikšti statistiškai), o subjektyvia specialistų nuomone. Iš Baltijos šalių aukščiausią civilizacijos indeksą - 100 - gavo Danija, Švedija - 98, Šiaurės Rytų Vokietija - 96. Lietuvai bei kai kuriais atžvilgiais ją pranokusioms Estijai ir Latvijai teko 82

balai, lėmę 6-ąją vietą tarp baltijiečių²⁴. K. Pakštas modifikavo E. Hundingtono metodą, įvedė statistiniais duomenimis grindžiamus kriterijus: valstybės biudžetą, žemės įdirbimą, gyvulių ūkį, užsienio prekybą, natūralų gyventojų prieaugį, kūdikių mirtingumą, moksleivių bei studentų skaičių ir kt. Apskaičiavo, kad Baltijos kraštų, ir visų pirma Lietuvos situacija po Pirmojo pasaulinio karo bei kelerių nepriklausomo gyvenimo metų buvo gerokai blogesnė nei 1913 m. ją įsivaizdavo E. Hundingtono apklaustieji mokslininkai (Danija - 100, Suomija, Estija - po 70, Latvija - 67, Lietuva - 43). Įtempdama visas intelektualines pastangas, elgdamasi pagal geriausius kultūringiausių tautų pavyzdžius, Lietuva iki 1955 m. galėjo pasiekti civilizacijos indeksą - 76, o 1980 m. - 100, t.y. atsistoti greta labiausiai išsivysčiusių tautų²⁵. Vėliau, matydamas, jog ta kryptimi Lietuva kasmet pasislenka tik per 0,5 balo, 1935 m. Lietuvos kultūros kongrese K. Pakštas teigė: „Aukštos civilizacijos tautas pasivysime tik po 70 ar 100 metų, bet ir tai tik tuo atveju, jei jos stovės vietoje, nedarys jokios pažangos“²⁶.

Geopolitinės padėties, statistinių duomenų analizė, lietuvių charakterio pažinimas K. Pakštui suteikė drąsos išvalgiai prabilti apie dešimt metų puoselėtos nepriklausomybės laikinumą. „Būtų labai neatsargu manyti, - 1928 m. rašė tyrinėtojas, - kad amžinai išlaikysime savo nepriklausomybę. Galbūt mūsų nepriklausomybė yra tik meteoras istorijos šimtmečiuose“²⁷. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje aiškiai nujausdamas artėjančią katastrofą, K. Pakštas tuometinę Lietuvos valdžią veltui ragino rengtis visuotinei evakuacijai. Siūlė laivais laikinai, o gal net keliems dešimtmečiams, į Vakarų perkelti tautos materialines ir dvasines vertybes: lituanistikos bibliotekas, archyvus, aukso, svetimų valiutų atsargas ir kt. Krovinį lydėtų apie 100 studentų, kurie Vakarų universitetuose tęstų studijas, o po karo ir okupacijos aktyviai dalyvautų atstatant Lietuvą. Audroms nušlavus nepriklausomybės politinę instituciją, svarbiausia - išgelbėti tautą. Todėl didžiausias dėmesys, visos jėgos turi būti skiriamos tautai stiprinti, jos atsparumui ugdyti. „Minkštakūnei, minkštavalei tautai reikia kuo greičiau tapti kieta, atsparia ir galinga, - rašė K. Pakštas. - Kitaip jai gresia nuolatinis lėtas tirpimas, t.y. pati niekingiausia mirtis, panaši sliekio mirčiai vištelio skilvy“²⁸. Pasak K. Pakšto, viduramžiais 100 tūkst. kvadratinų kilometrų stabmeldiška Lietuva valdė arba kontroliavo beveik milijono kvadratinų kilometrų teritoriją, į kurią lengvai tilptų Prancūzi-

ja ir Vokietija. Lietuviai - sveiki, gabūs, dori ir heroiški barbarai - puikiai pasireiškę karo ir politikos sferose, savo kūrybinę energiją išbarstę didžiuliuose Rusijos, Gudijos, Ukrainos, Lenkijos ir net Vokietijos plotuose. O „nelaimingas pavėlavimas priimti Vakarų krikščionybę virto Lietuvai beveik nepataisoma klaida ir nepadengiamu nuostoliu“²⁹. Kai XIX a. pasireiškė Daukantas, Valančius, Basanavičius, lietuvių kūrybinė energija jau buvo visiškai išbarstyta, nepasitikėjimas savo jėgomis palietė tautos širdį ir kaulus. Tik nepriklausomybės atgavimas, nors ir ne visoje etnografinėje teritorijoje, „sulaikė lietuvių genijaus dispersiją - išsklaidymą“³⁰. Taigi senovėje lietuvių tauta savo energiją panaudojo horizontalia kryptimi - sukūrė imperiją „nuo marių iki marių“. Naująją lietuvių kartą K. Pakštas ragino pasirinkti vertikaliąją kryptį - (tiesiąją aukštyn): „mažoje Lietuvos erdvėje sukurti naująją kultūros imperiją, naujų laikų Elladą, kur laisvojo žmogaus savaiminga energija padarytų jį savo likimo viešpačiu“³¹. K. Pakšto skelbiamo kultūrinio dinamizmo idėją išreiškė, pagrindinį valstybės nepriklausomybės ir tautos išsaugojimo būdą nurodė plačiai nuskambėjęs šūkis: „Pasukti Lietuvos laikrodį 100 metų pirmyn“. Nemenkindamas Krašto apsaugos ministerijos reikšmės, K. Pakštas ne kartą tvirtino, jog negausi, didelių gamtos turtų neturinti tauta niekada savo karine galia neprilygs didžiosioms tautoms. Todėl svarbiausia yra rūpintis intelektualiniu pajėgumu, moraline galia, sekti Šveicarijos pavyzdžiu, kurios moralinė įtaka pasauliui yra neproporcingai didelė jos mažam kūnui. 1922 m. pabrėžęs, kad Švietimo ministerijos sąmata turėtų jei ne viršyti, tai bent susilyginti su KAM išlaidomis, 1928 m. K. Pakštas teigė, jog tikroji tautos apsaugos ministerija - Švietimo ministerija³². Tokios nuostatos K. Pakštą skatino nuolat priminti, jog Lietuva savo moksleivių, studentų, inteligentų skaičiumi privalo pakilti aukščiau didžiųjų kaimynų (tai padarė šveicarai, belgai, olandai, danai, prie to artėja latviai, estai, čekai, bulgarai). „O pas mus, - stebėjosi K. Pakštas, - dažnai spaudoje prabyla snaudulingų Rytų atstovai ir bando įtikinti, kad Lietuvai pavojinga didelis išsimokslinusių žmonių skaičius“³³. Būtinumą pastebėti, iškelti kiekvieną talentą, neleisti jam skursti, nunykti vadino taisykle, kurią pamiršus ir didžiosios tautos „velkasi kultūrinės procesijos uodegoje“, o mažosios „pasirašo sau lėtos, negarbingos mirties dekretą“³⁴.

3. K. Pakštas ir kultūros plėtros projektai

Gyvendamas Lietuvoje K. Pakštas skelbė savo sumanymus, dalyvavo svarstant įvairius kultūros projektus. Valdžios institucijose kilus susirūpinimui, kad Lietuvos universitetui išlaikyti kasmet tenka skirti vis daugiau lėšų, o profesūrai reiškiant nepasitenkinimą dubliavimusi, studijų organizavimu, 1928 m. pradžioje pradėta mąstyti apie universiteto reformą. K. Pakštas, aiškiai matęs universitetinio išsimokslinimo bei mokslinės veiklos vietą savo kultūrinio dinamizmo, intelekto ugdymo programoje, paskelbė ciklą straipsnių apie reformą. Abejodamas jos iniciatorių argumentais, rašė, jog, pakeitus statutą ir panaikinus autonomiją, lengviau bus galima iš universiteto pašalinti veiklesnius katalikus. Priminė, kad, „pasikeitus politikos vėjui, tas pats likimas gali ištikti šių dienų „braukytojus“ arba jų pagalbininkus“³⁵. Per 40 Vakarų universitetų aplankiusį mokslininką stebino menkos Lietuvos universiteto profesūros algos, dvigubai mažesnės negu Vakarų Europoje ir 3-4 kartus - nei Šiaurės Amerikoje ir Brazilijoje. „Jei pas mus tūlais momentais didesnės paramos susilaukia žvalgyba, o ne Universitetas, jo mokslinis darbas, - rašė K. Pakštas, - tai reiškia, kad maža dar turime kultūriškai pakilusių ir tautiškai susipratusių inteligentų ir jų įtaka krašto valdyje yra dar labai menka“³⁶. Tautos kultūros ateities vardan siūlė padvigubinti Lietuvos universiteto jaunesniojo mokslinio personalo skaičių, daugiau lėšų skirti laboratorijoms, bibliotekai ir mokymo priemonėms, padidinti algas profesūrai, atlyginti už mokslo straipsnius ir knygas.

K. Pakštui nerimą kėlė tai, kad Lietuvos „apyplikis Universitetas“ neturėjo galimybių tinkamai tarnauti specifiniams Lietuvos interesams. Jame nebuvo vykdomi antropologijos, etnografijos, etnologijos, geografijos, archeologijos, kalbos, zoologijos, botanikos bei kiti svarbūs tyrinėjimai. K. Pakšto nuomone, „be tokio darbo mūsų Universitetas neturi pakankamo pagrindo vadintis Lietuvos Universitetu: jam geriau tiktų vadintis Kauno gubernijos universitetu“³⁷. Todėl mokslui skiriamas menkas lėšas K. Pakštas dar 1925 m. pasiūlė sutelkti tarpfakultetiniame *Lituanistikos institute*. Valdžios institucijoms nesuvokus pasiūlymo reikšmės, 1928 m. K. Pakštas Lietuvių katalikų mokslo akademijai (LKMA) parengė projektą įstaigos, galėsiančios kraštui kompensuoti Lietuvos universiteto trūkumus. Numatė įsteigti 12 skyrių

arba institutų, tyrinėjančių Lietuvos gamtą ir žmones. Siūlė kasmet steigti po vieną skyrių, rimtai parengti tyrinėtojus, sukaupti lėšų. Projektas su-tiktas palankiai, bet LKMA kuklus išdas neleido jo realizuoti.

Mokslinių tyrinėjimų, studijų srityje Lietuvai trypčiojant vietoje, kaimyninės tautos rodė didelį veržlumą. Antai 1930 m. Latvijos univer-sitetas jau turėjo 8000 studentų ir apie 500 mokslo personalo narių, nedaug nuo jo atsiliko Tartu universitetas. Be to, Latvijoje veikė Istori-jos institutas. Abu šiaurės kaimynai turėjo ir gausias mokslo draugijas su pakankamais biudžetais. Lenkai 1930 m. Vilniuje atidarė Rytų Euro-pos mokslinio tyrimo institutą. Įsteigtas Ukrainos Mokslų akademijos biudžetas buvo apie 25 milijonai litų, Gudijos - apie 5 milijonai litų³⁸.

Kaimynų pastangos inspiravo Lietuvos inteligentiją kurti nau-jus projektus mokslo institucijų, galinčių veiksmingai ir visapusiš-kai gvildinti tautinio bei visuomeninio plėtojimosi procesą, jo ypa-tumus ir tradicijas. Jausdamas, kad „Lietuvai gresia pavojus atsilikti kultūros žangoje“, M. Biržiška 1930 m. Universiteto senatui pateikė svarstyti savąjį Lietuvos kultūros akademijos (LKMA) projektą. „De-monstruojanti savo politinę apolitiką biurokratija, - rašė M. Biržiš-ka, - slegia mūsų kultūrinimąsi ne tik per daug jį reglamentuodama ir reguliuodama kiek dėl to, kad yra nesunkiai prieinama kultūros veikėjams ar organizacijoms, kurie ar kurios kas sau ja naudojasi, nebodami bendro reikalo“³⁹. LKMA turėjo būti autonominė Lietu-vos mokslo ir kultūros įstaiga, tirianti Respublikos praeitį ir dabartį, remianti, koordinuojanti ir kelianti valstybinių, visuomeninių orga-nizacijų, pavienių asmenų darbą. Jos struktūroje numatyti 3 skyriai (humanitarinių, tikslųjų mokslų ir kultūros fondas) istorijos archy-vas, archeologijos komisija, Lietuvos ekonominių jėgų, teisės tyri-nėjimų, bibliografijos institutai, M. K. Čiurlionio galerija, Zoologi-jos, Antropologijos bei kiti muziejai, 15 akademikų⁴⁰. LKMA pro-jektą, galėjusį suintensyvinti, išplėtoti mokslo, kultūros darbą, apsaugoti jį nuo „biurokratizmo ir partinės politikos“, parėmė S. Šal-kauskis⁴¹. B. Sruogai atrodė, jog Lietuvos politinė galia turėtų būti grindžiama ne tiek fiziniu, kiek kultūriniu pajėgumu. „Vadinasi, - rašė jis, - mūsų valstybinio gyvenimo *suprema lex* - kultūros darbo organizavimas“⁴². M. Biržiškos ir LU Senato išrinktos komisijos (B. Česnys, V. Biržiška, V. Krėvė-Mickevičius, Z. Žemaitis) parengtas projektas atitiko K. Pakšto kultūrinio dinamizmo nuostatas. K. Pa-kštas projektą siūlė papildyti geografijos, geologijos institutais, ins-

titutu kultūriniam pajėgumui tyrinėti ir kelti. Jo nuomone, ypač svarbus būtų Jūrų ir navigacijos institutas, nes „aktyviai nepasirodę jūroje, neišsilaikysime ir Klaipėdoje ir būsime skaudžiai nubausti už ignoravimą svarbiausio Lietuvos reikalo, turinčio gilią prasmę mūsų ateičiai“⁴³. Taip mokslininkas plėtojo prieš porą metų paskelbtą savo svarbų sumanymą - įsitvirtinti jūroje. Tai padaryti, o kartu atremti germanizavimo bangą bei visiškai patenkinti ekonominius interesus Lietuva gali tik įsteigusi Klaipėdoje jūreivystės mokyklą (Estija ir Latvija jų turėjo po keletą), įkūrusi savąjį prekybos laivyną, t.y. tapdama jūrine valstybe. Greito pelno neduodantis sumanymas - „atkreipti tautą veidu į jūrą“ (K. Pakštas netgi siūlė Klaipėdą paskelbti Lietuvos sostine) turėjo pakelti tautos prestižą, įlieti iniciatyvos, aktyvumo*.

Tautininkų oficiozas *Lietuvos aidas* M. Biržišką ir kitus žymius mokslininkus apkaltino, kad jie „dėl ankstyvų jubiliejų“ pervargę ir staiga pasenę nenorį universiteto darbo dirbti, o tik pasipuošti akademikų vardais ir gauti už tai geras algas“⁴⁴. Dėl tokio, anot S. Šalkauskio, tipiško mūsų kultūrinio obskurantizmo (šviesuomenės pasyvumo, skepticizmo, valdančiųjų abejingumo), pasitvirtino K. Pakšto numatymas, jog vietoje LKMA „būsiąs pasiūlytas „taupumas“, susivaldymas ir dar kažkas“⁴⁵.

Ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje *VDU žiniuose, Naujojoje Romuvoje* pasirodę P. Skardžiaus straipsniai Lietuvos intelektualus ir visuomenę vėl paskatino grįžti prie kultūros ir mokslo problemos⁴⁶. 1937 m. lapkričio 16 d. įvykusiame N. Romuvos klubo posėdyje kalbėjo P. Skardžius, K. Pakštas, Z. Ivinskis, J. Ambrazevičius, A. Šalys, A. Graičiūnas, A. Rūkštelė, A. Žmuidzinavičius ir J. Keliuotis. Pasak P. Skardžiaus, lietuviai, rungdamiesi dėl savo būvio ir ateities, privalo „daugiau susirūpinti savo tautinės gyvybės šaltiniu, tuo, kuo mūsų tauta amžiais išlieka gyva ir kas tinkamiausiai gali laiduoti jos ateitį - mes turime geriau pažinti patys save, savo

*1934-1935 m. paastrėjus Lietuvos santykiams su nacistine Vokietija, pastarajai paskelbus Lietuvai muitų karą ir sustabdžius Lietuvos importą ir tranzitą į Vidurio Europą, valdžia buvo priversta atsiliepti į K. Pakšto ir kitų raginimus. 1934 m. Klaipėdoje surengta Jūros diena, sutraukusi dešimtis tūkstančių jaunimo, skelbė prasidėjus jūrų sąjūdį. Įsigyti prekybos laivai, modernizuotas Klaipėdos uostas, įsteigti Prekybos ir Mokytojų institutai, teatras. Svajones Lietuvą iš kontinentinės paversti jūrų valstybe suardė Vokietija, 1939 m. kovo 22 d. užgrobusi Klaipėdos kraštą.

materialinę bei dvasinę kultūrą ir, tai pažinę, kurti ateičiai tokias kultūrinės vertybes, kurių jokia žmogaus galybė nei laikas negalėtų sunaikinti“⁴⁷. J. Keliuotis, pabrėžęs, jog būtent kultūra yra tasai didysis ryšys, kuris visą lietuvių tautą jungia į vieningą, organišką gyvenimą, pabrėžė, kad „visa mūsų politika, ekonomika ir mokslas turi būti palenkti lietuviškosios kultūros reikalams“⁴⁸. K. Pakštui dingojosi, jog žodis „lietuvis“ galėjo kilti iš žodžio „lėtas“ - mat lėtumas, ką nors pasiryžus veikti, - būdinga lietuviams savybė⁴⁹. Apgailestaudamas, kad dėl savo nerangumo daugelį žinių ir duomenų apie save lietuviai priversti semtis iš lenkų, rusų, vokiečių mokslininkų darbų („svetimtautis mums uždeda akinius, pro kuriuos turim žiūrėti į save“), K. Pakštas rėmė idėją steigti Lituanistikos institutą. Jo tikslas - ne tik rinkti ir tirti kuo plačiausią lituanistinę medžiagą, bet taip pat stebėti kaimynų raidą, laimėjimus ir „nepasiduoti jokių atžvilgiu jiems pralenkti“⁵⁰. K. Pakšto ir kitų intelektualų lūkesčiams buvo lemta išsipildyti 1939 m. Įsteigtas Lituanistikos institutas sujungė lietuvių kalbos žodyno, lietuvių tautosakos archyvo kaupėjus, kitas mokslo institucijas, užsimojo tyrinėti tautos istorinės praeities problemas.

4. Kultūrinės ir politinės orientacijos problema

Moderniame pasaulyje nėra uždaru tautų, nei viena iš jų negali išvengti kultūrinių kontaktų su kitomis. Pavojingiausia yra mažoms tautoms, kurios stipriai veikiamos didžiųjų kaimynų kultūrinės bei politinės įtakos. Lietuvai, nepratusiai svetimoms įtakoms atsispirti tiksliais bei organizuotais metodais, rimčiausią pavojų K. Pakštas įžvelgė iš Vokietijos pusės (susidariusi konjunktūra neutralizavo rusų ir lenkų kultūrinę įtaką). Vokietija - didžiausia Europos tauta, turinti stiprias diasporas Pabaltijyje, milžinišką kultūrinį potencialą, mokanti savo įtaką plėsti argumentuotai ir planingai - valdžią paėmus nacionalsocialistams, atvirai reiškė pretenzijas į Rytų erdves. Pasiūlyė Rosenbergo įkvėptų publicistų, istorikų darbai, kuriuose viešoji nuomonė įvairiausiais argumentais rengiama tam, kad Baltijos respublikos „turėsiančios ištirpti Vaterlando meilės bangose“⁵¹. Vokietijos kultūrinei įtakai neutralizuoti ir lietuvių kultūriniam atsparumui didinti K. Pakštas siūlė naudoti „atskiedimo metodą“, reikalaujantį prieš vieno kaimyno pernelyg didelę įtaką statyti kitų kultūringųjų

tautų įtaką. „Antiseptikai“ turėjo būti imami iš anglų ir prancūzų. Sudėję jų „gerąsias savybes gautume simpatingiausią žmogaus tipą“, - rašė jis dar 1922 m.⁵².

Tokių nuostatų laikydamasis, K. Pakštas rūpinosi ir užsienio kalbų mokymosi Lietuvoje problema. Įsitikinęs, jog mažai tautai labai svarbu turėti pakankamai inteligentų, laisvai mokančių užsienio kalbas, jis siūlė Lietuvos universitete įsteigti Svetimų kalbų institutą⁵³. Tik taip galima parengti kvalifikuotus mokytojus, vertėjus, tarptautinės prekybos specialistus, kongresų, suvažiavimų, konferencijų dalyvius, galinčius atstovauti Lietuvai užsienyje, laisvai bendrauti su juo. K. Pakšto įsteigtoji geografijos draugija 1934 m. vasario mėnesį svarstė užsienio kalbų dėstymo mokyklose reikalus. Iš 43 dalyvių visose vidurinėse mokyklose įvesti prancūzų kalbą siūlė 18 žmonių, anglų - 15. Nuspręsta, kad antrąją užsienio kalbą keliolikoje gimnazijų galėtų būti vokiečių kalba, keliose - rusų ir vienoje - lenkų. 1934 m. birželio mėnesį Kaune įvykęs latvių-lietuvių vienybės Kongresas K. Pakšto iniciatyva svarstė tarptautinės kalbos problemą. K. Pakšto nuomone, anglų kalba naudinga tik nedideliame eksportininkų ir importininkų sluoksniui. Tuo tarpu daugumai inteligentų kur kas svarbesnė prancūzų kalba. Į Prancūzijos, Belgijos, Vakarų Šveicarijos universitetus vyksta daugiausiai lietuvių studentų, turistų, besigydančių žmonių. Prancūzų kalba parašytoje mokslinėje literatūroje vartojama matų ir saikų sistema palengvina skaitymą ir suvokimą, o prancūzų būdas ir gyvenimo stilius - tarsi Europos sintezė - prieinami ir suprantami visiems europiečiams⁵⁴. Kongrese kalbėjęs prancūziškosios krypties šalininkas Latvijos Respublikos ministras pirmininkas P. Juraševskis, dalindamasis išpūdžiais, susietais su prancūzų politikais, pabrėžė jų didžiulį draugiškumą Baltijos šalims. Kai kurie dalyviai teigė, jog anglai patys mažai rūpinasi savo kalbos ir kultūros plėtimu, o „santykiuose su mažesnėmis tautomis esą labai šalti ir išdidūs“. Latvių-lietuvių vienybės Kongresas pavedė centrų valdyboms taip veikti savo kraštų valdžios institucijas, kad visų trijų Baltijos respublikų gimnazijose būtų dėstoma prancūzų arba anglų kalba. Ne be K. Pakšto pastangų 1935 m. svarbiausią vietą Lietuvos mokyklose užėmė prancūzų kalba⁵⁵.

Dar 1922 m. K. Pakštas rašė, kad negausi lietuvių tauta privalo turėti sau draugų visur, bet, vengdama galingųjų kaimynų, visų pir-

ma turi „įeiti į artimesnius kultūrinius santykius su mažaisiais, gyvenančiais abiejuose Baltijos krantuose“⁵⁶. Ne kartą kvietė Baltijos valstybes jungtis į sąjungą, o Lietuvos politikus, visuomenę skatino geriau susipažinti su „skaičiais mažomis, bet darbais didelėmis tautomis, kurių pavyzdžiai ir patyrimas labai atitinka mūsų gyvenimo mastą“. Tikėjo, jog „lietuvių kultūrinė orientacija turėtų racionaliai pakrypti į mažų Skandinavijos tautų didžiąsias kultūras“⁵⁷. Išsirutuliojo Baltoskandijos konfederacijos idėja, Baltijos valstybes akinusi saugumo sumetimais sustiprinti ne tik kultūrinius, bet ir politinius ryšius. Skandinavai, Baltijos tautos, kurdamos modernią civilizaciją, turėjo sudaryti stiprų politinį darinį. Tokių idėjų vedinas K. Pakštas ne kartą lankėsi Rygoje, Tartu, Taline, Helsinkyje, Stokholme, skaitė paskaitas, mezgė glaudžius ryšius su mokslininkais, kultūrininkais. Pastarieji labiausiai ir rėmė Baltoskandijos idėją, o skandinavų politikai, vengę komplikuoti santykius su totalitarinėmis kaimynėmis, į projektą žvelgė rezervuotai. Kauno politinio klubo nariai, palaikydami K. Pakštą, rūpinosi užmegzti glaudesnius Lietuvos ryšius su Švedija, Lietuvos universitete įsteigti švedų kalbos ir literatūros katedrą, o vienoje iš vakarinės Lietuvos gimnazijų - įvesti tų dalykų mokymą. K. Pakštas įkūrė ir 1933-1939 m. pirmininkavo Lietuvių-švedų draugijai. Už pastangas suartinti dvi tautas Švedijos vyriausybės buvo apdovanotas garbingu Andree medaliu (1934 m.), vėliau (1939 m.) - paskelbtas Vazos ordino penktojo laipsnio riteriu. 1938 m. mokslininkas apdovanotas Latvijos Trijų žvaigždučių ordinu.

5. Kultūrinės autonomijos idėja

1917 m. Amerikoje *Draugo* dienraštyje pasirodė kunigo P. Būčio straipsniai, kuriuose pirmą kartą suformuluotos idėjos, gavusios „kultūrinės autonomijos“ vardą. Kunigas F. Kemėšis straipsnius išleido atskira knygele *Apie apšvietą* (Chicago, 1918). Straipsniuose ir Lietuvoje mažai žinomoje knygelėje P. Būčys, remdamasis trimis pamatinėmis laisvėmis (tikėjimo, spaudos ir draugijų), kurias pripažįsta kultūringosios valstybės, deklaruoja valstybės nesikišimą į idėjų, įsitikinimų ir pažiūrų sritį. O nepripažinus valstybės kompetencijos pažiūrų sferoje, negalima jai suteikti švietimo monopolio, trukdančio jaunajai kartai „kitaip su-

tvarkyti savo žinią, kaip tik sulig valdininko pateikto kurpalio“. „Kas nori mokyklų monopolio, tas nori, kad jos būtų ne mokslo, o, politikos įstaigos“, - rašė P. Būčys⁵⁸. Pritardamas valstybės prižiūrimų privačių mokyklų idėjai ir taip rūpindamasis visuomenės sugyvenimu, P. Būčys kultūrinės autonomijos principą apribojo švietimo sistema.

K. Pakštas Lietuvoje konkretino ir plėtojo P. Būčio idėjas. 1922 m. tik užsiminęs apie „visų politinių srovių tautinį solidarumą, taip pageidaujamą mažai valstybei“⁵⁹, 1926 m. „Židinyje“ jis paskelbė išsamų straipsnį *Kultūrinės autonomijos problema*, o 1927 m. - *Kultūrinės santaikos galimūmai*. K. Pakštas didžiausią pavojų demokratijai ir Lietuvos likimui įžvelgė dėl susiskaldymo į fanatiškas grupes ir aštrių partinių rietenų, kliudžiusių susitarti net pačiais bendriausiais ekonomikos, politikos ir kultūros klausimais. Prieš keliasdešimt metų apsisprendusios eiti savais ideologiniais keliais, partijos atsiribojo viena nuo kitos, dirbtinai didino „priešų“ ydas ir tuo darė įtaką visam Lietuvos vidaus gyvenimui. K. Pakštui regėjosi, kad „mažo prikėpuoto ir prirūkyto kambario atmosfera jau labai jaučiama beveik visose Lietuvos įstaigose: ministerijose, teatre, universitete, kooperatyvuose, žydų kvartaluose, darbo biržoje ir kitur“⁶⁰. Suvokdamas, jog jau vėlu ir nebeįmanoma tautą sujungti į vienybę ideologinį organizmą, K. Pakštas ragino mąstyti apie lietuvių įvairių pasaulėžiūrinių grupių kultūringą sugyvenimą. „Mes pašaukti kovoti ... ne su lietuviais, bet už Lietuvą“, - pareiškė jis 1935 m. studentams ateitininkams⁶¹. Geriausia, radikaliausia priemone partinėms kovoms nuraminti, tautai konsoliduoti jis vadino kultūrinę autonomiją, kuri turėjo apimti visą visuomeninį politinį bei kultūrinį gyvenimą. Kaip ir P. Būčys, kultūrinės autonomijos pamatiniu akmeniu K. Pakštas laikė mokyklą, gebančią ugdyti laisvą, savarankišką ir kūrybingą pilietį. Jo požiūriu „galingą iniciatyvą ugdyti gali tikrai laisvosios institucijos, o ne valstybinės biurokratijos priemonės su savo įkyria, viską naikinančia policijos bei žandarmerijos priežiūra. Didžią iniciatyvą sukuria laisva mokykla, laisva spauda, laisva visuomenė ir laisva draugija“, - rašė jis 1928 m⁶². Jam imponavo Kanados Kvebeko provincijos pavyzdys, kur valdžia, neturėdama jai priklausančių mokyklų, Švietimo ministerijos, prižiūrėjo bendrąją mokyklų programą, iš mokesčių surinktas ir biudžeto paskirtas sumas proporcingai dalino atskiroms pasaulėžiūroms⁶³. Ryte paskelb-

tuose straipsniuose K. Pakštas gynė dėl tariamo gimnazistų pertekliaus uždarinėjamas katalikiškas mokymo įstaigas, kritikavo įvairioms partijoms priklausiusius „etatistus“, kurie reikalavo tik valstybinių mokyklų⁶⁴. Manė, jog Lietuvos mokyklų organizavimo sistema visas pasaulėžiūrinės grupės „suvaro į vieną maišą ir ne tik duoda galimumą, bet ir verčia jas peštis ir kovoti“⁶⁵. Todėl naudingiausia būtų kiekvienai srovei leisti visiškai autonomiškai dirbti kultūros darbą, laisvai įrodinėti savo pasaulėžiūros auklėjamą ir dorovinę vertę. Iš politinio gyvenimo būtų eliminuotas begalinių nesusipratimų objektas, lietuvių tautos civilizacija teiktų jaukumą bei dvasinį komfortą visiems piliečiams. Taigi kultūrinės autonomijos principą K. Pakštas taikė ne tiek tautinėms mažumoms (manė, jog Lietuvoje jos bent iš dalies patenkintos savo kultūrine padėtimi ir mokyklomis), kiek patiems lietuviams („nuraminti, patenkinti, sujungti įvairių pasaulėžiūrų lietuvius“)⁶⁶.

Matydamas, kad vietoje krikščioniškojo humanizmo Lietuvos Respublikoje vyksta pikčiausios rietenos tarp dviejų pasaulėžiūrinių srovių - katalikų ir laisvamanių, 1932 m. *Židinio* redaktorių inspiruotas K. Pakštas viešai paskelbė savo požiūrį į civilinės metrikacijos Lietuvoje problemą. Pripažinęs, jog pasaulyje vis labiau įsitvirtina idėjų ir minčių įvairovė, K. Pakštas teigė, kad net maži, vieningi etniniai vienetai „pasaulėžiūros atžvilgiu subyrėjo į beįžiūrimas dulkes, kurių daugelis jau nebesutelpa į seniau nusistovėjusius moralinius bei religinius kadrus“⁶⁷. Įtikinančiais pavyzdžiais iš JAV, Lietuvos sąlygas labiausiai atitinkančios Kvebeko provincijos Kanadoje, Vakarų Europos šalių įrodinėjo ten egzistuojant civilinę metrikaciją, bažnytinius ir civilinius santuokos dokumentus turint vienodą galią. Pagal Lietuvos statistiką, registravusią tik krikštus, apipjaustymus, bet ne religinius įsitikinimus, katalikais buvo laikomi net ir laisvamaniai, „verčiami daryti komediją, veidmainiauti ir profanuoti krikščionių apeigas bei sakramentus“⁶⁸. „Tik turtingieji galėdavo „apsiklaipėdinti“ ir išvengti problemų. Katalikų veikėjams K. Pakštas patarė užimti demokratines, kultūrinės autonomijos principu paremtas pozicijas - nesipriešinti, kad rengiamame įstatyme visoms Lietuvoje egzistuojančioms religinėms ideologijoms, taip pat laisvamaniams būtų suteikta galimybė pasinaudoti civiline metrikacija (neverčiant katalikų savo metrikacijos aktų pakartoti civilinėse įstaigose). „Būdamas demokratas, laisvo

ideologinio apsisprendimo ir kultūrinės autonomijos šalininkas, - rašė K. Pakštas, - negaliu paneigti teisių lygybės kad ir menkiausiai ideologinei mažumai, nes kitaip neturėčiau moralinės teisės gintis prieš pasikėsinimus didžiumos, jei tektų greta jos mažumoje atsidurti. Tautos demokratiškumas ir valstybinis subrendimas gali būti matuojamas pagal tą humanizmo laipsnį, kuriuo jos daugumas traktuoja savo mažumas⁶⁹. Patriotizmas visuomet silpnesnis tose visuomenės grupėse, kurios jaučiasi kiek paniekintos, nelygiatėsės. Todėl suteikus kuo didesnę komfortą visiems Lietuvos piliečiams, suklestės, išaugs gražiausias, kilniausias plačių masių patriotizmas, laisvė ir lygybė. Dėl to, kad nekatalikiškosios ideologinės mažumos turės civilinę metrikaciją, galės laikyti nuosavas kapines, katalikų teisinė padėtis nepablogės. K. Pakšto požiūriu, tai tik apvalys bažnyčias nuo „išgverusio elemento ir sudarys sveikesnę atmosferą parapijų vidaus gyvenime“⁷⁰.

K. Pakšto įsitikinimu, konsolidaciją turėtų pradėti labiausiai nesutariančios, politiniame socialiniame Lietuvos gyvenime didžiausią įtaką turinčios grupės, „normaliuose“ rinkimuose surenkančios per 70 procentų visų balsų - nuosaikūs kairieji - (valstiečiai liaudininkai) ir katalikų centras - (krikščionys demokratai bei ūkininkų sąjunga). Susitarę dėl kultūrinės santikos, šios jėgos sutelktų 2/3 visos tautos, patrauktų ir dešiniuosius, ir kairiuosius⁷¹. 1927 m. krikščionių demokratų partijos konferencija priėmė K. Pakšto kultūrinės autonomijos principus, o jais remiantis ėmė suartėti su liaudininkais. 1934 m. rudenį prasidėjo abiejų partijų pasitarimai, kuriuose dalyvaudavo K. Girnius, M. Sleževičius, Z. Toliušis, V. Lašas, J. Paleckis, L. Bistras, P. Dielininkaitis, P. Karvelis, K. Pakštas, J. Skrupskelis ir kiti. 1935 m. vasarą buvo paskelbtas darbo ir bendradarbiavimo programos projektas⁷². Dešimtmečio pabaigoje abi partijas skyrė tik pažvalgos į bažnyčias ir valstybės santykius. 1938 m. rudenį jos beveik suderino savo pažiūras ir Antrojo pasaulinio karo metais turėjo bendrą pagrindžio laikraštį. Prie jų programos linko ir kitos mažesnės politinės grupės⁷³.

K. Pakšto, S. Šalkauskio 1936-ųjų metų generacijos pasiūlymai dėl civilizuoto Lietuvos politinio gyvenimo tvarkymo nebuvo išgirsti valdančiųjų sluoksnių. Pasitvirtino K. Pakšto įžvalga, kad inercija, pavyzdžių kaimyniniuose kraštuose stoka, aklas prisirišimas prie tradicijų trukdys valstybės vyrams surasti išeitį iš aklavietės pasaulėžiūros klausimais. Konsolidacijos darbas nepatiks spe-

kuliantams (jie rietenose lyg drumstame vandenyje yra pratę žuvis gaudyti), įvairiems fanatikams (pripažįsta tik kovą), konservatoriams (bijo naujų, Rusijos organizme neišbandytų reiškinių). Konsolidacija, tolerancija - kultūrininkų pareiga, verčianti juos didinti veiklumą ir iniciatyvą. „Nedarydami ir nematydami iš politikos sau jokio pelno, kultūrininkai gali bešališkai ir savistoviai pasidaruoti tautos konsolidavimui“⁷⁴, - rašė K. Pakštas. Kai žymi dalis visų srovių inteligentijos bus jau įsitikinusi, tuomet vietoje „policeištato“ Lietuvoje kursis šviesus ir imponantiškas „kultūrštatas“⁷⁵.

Analizuodamas Lietuvos Respublikos vidinio gyvenimo problemas, K. Pakštas ne kartą sielvartavo, jog krikščioniškąjį humanizmą, sveiką patriotizmą stumia zoologinis nacionalizmas, skaldantis tautą ir silpninantis jos jėgas. Primindavo, jog rūpestinga socialinė globa, „teisingumas ir teisėtumas gerokai pakeltų Lietuvos prestižą pasaulyje“⁷⁶. Demokratiją ir laisvę siejo su tvarka, reikalavo, kad įstatymai numatytų griežtesnes bausmes už jų nevykdymą „ne vien paprastiems piliečiams ir smulkiems valdininkams, bet ypač dideliems ponams. Kitaip neužkirsime politiniam ištvirtavimui kelio ir nesustabdysime mūsų šaly pragaikštingos balkanizacijos“⁷⁷. Tik demokratija atveria didžiausias galimybes kuo plačiausiai pasireikšti visos tautos iniciatyvai, kūrybiškumui, daugiausiai visuomenės narių įtraukia į sąmoningą kovą už savo šalies likimą. Nusilpus demokratinėms institucijoms reiškiamą tik valdančiųjų valią, labai susilpnėja tautos atsparumas, gyvybingumas. „Juk mes nesame tokioje padėty, kaip arabų ar Turkestano nomadai, kuriems kovoje už būvį ar plėšikaujant esti reikalingas tik vienas vadas, kurio visi kiti turi nesąmoningai ir aklai klausyti“, - drąsiai tvirtino mokslininkas antraisiais stiprėjančio lietuviškojo autoritarinio režimo metais⁷⁸.

Vietoje išvadų

Kazys Pakštas - viena žymiausių, kontraversiškiausių Nepriklausomos Lietuvos Respublikos ir lietuviškosios išeivijos asmenybių, palikusi ryškius pėdsakus šalies politinės minties istorijoje. Daug keliauęs, antrajame-ketvirtajame dešimtmečiuose ilgai gyvenęs užsienyje, mokslininkas persiėmė vakarietiškomis demokratijos, tolerancijos idėjomis, vienas pirmųjų jas skleidė Lietuvoje, bandė keisti politinio gy-

venimo įpročius bei tradicijas. Ryžtingai skambėjo balsas intelektualo, suprantančio, jog švietimas ir mokslas yra tos jėgos, kuriomis pirmiausia turėtų remtis visuomenės pažanga. Todėl aktyviai bandė diegti Lietuvoje vakarietišką dinamizmą, negailestingai kritikavo tautinę biurokratiją už abejingumą kultūros problemoms. Tikėdamas, kad kiekvienos nepriklausomos valstybės tikslas - sudaryti sąlygas išsaugoti valstybę ir tautą, tokį tikslą kėlė ir kultūros politikai. Tarp daugybės veiksnių, lemiančių valstybės galią ir atsparumą, K. Pakštas svarbiais vadino gyventojų skaičių (antropologinį arba žmonių ūkį), miesto ir kaimo talpumą, ūkio intensyvumą, tranzito galimybių išnaudojimą, tautos fizinį bei moralinį sveikatingumą, socialinių problemų sprendimą, racionalų emigracijos tvarkymą. Aprėpdamas platų veiksnių ir problemų ratą, vienas iš pirmųjų suformulavo Lietuvos nacionalinius interesus - valstybės, tautos identiteto išsaugojimas, apsaugojimas nuo išorės įsiveržimo, didžiųjų kaimyninių valstybių įtakų, pasirengimas galimai nepriklausomybės netekčiai. Savo apmąstymuose apie tautos ir valstybės atsparumo didinimą, K. Pakštas priartėjo prie šiuolaikiško galios suvokimo. Juo remdamasis formulavo nacionalinio saugumo strategiją, grindžiamą ne militarinėmis priemonėmis, o tautos ryžtu pasikliauti savimi, savo valstybės galimybėmis, kurios priklauso nuo intelektualinio potencialo panaudojimo, politinių jėgų tarpusavio santykių, demokratijos lygmenų, gerų santykių su kaimynais, ypač mažaisiais.

Profesoriaus K. Pakšto palikimas - vertingas šaltinis Lietuvos kultūrininkams, politikams, politinės istorijos ir teorijos tyrinėtojams. Daugelis mokslininko keltų problemų yra aktualios ir šiandien.

NUORODOS

¹ Šalkauskis S. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. - Kaunas, 1933. P. 51-82.

² Eretas J. *Kazys Pakštas. Tautinio šauklio odisėja*. Išleido lietuvių katalikų Mokslo Akademija. B.V. - 1970. - 348 p.

³ *Jurgis Mikaila* // Masionis A. Ateitininkų dvasia nepalūžo. - Chicago, 1992. - P. 165.

⁴ Vaitekūnas S. *Geopolitika ir Lietuva* // Lietuvos geopolitika. - Vilnius. - 1991. - P. 8-32; Vaitekūnas S. *Kazys Pakštas, jo vizijos ir programos* // Kultūros barai. - 1991. - Nr. 11. - P. 57-63.

⁵ Alekna V. *Pranašas, kurio nesuprato amžininkai* // Naujasis dienovidis. - 1993. - Birželio 25. - Liepos 2 d.

⁶ Ercminas G. *Profesorių Kazį Pakštą prisimenant* // Apžvalga. - 1998. - Balandžio 17-23; Vitėnas J. *Pastangos įkurti atsarginę tėvynę Britų Hondure* // Apžvalga. - 1998. - Balandžio 17-23.

- ⁷ Šalkauskis S. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. - Kaunas, 1933. - P. 52.
- ⁸ *Apie kelionę į dausas ir įtartiną profesoriaus ligą* // Literatūra ir menas. - 1959. - Balandžio 18.
- ⁹ Šalkauskis L. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. - Kaunas, - 1932. - P. 51.
- ¹⁰ Ivinskis Z. *Žiupsnelis atsiminimų apie prof. Kazį Pakštą* // Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. - Chicago, 1972. - P. 51.
- ¹¹ Eretas J. Op. Cit. P.94.
- ¹² Pšibilskis V.B. *Bandymai ugdyti politinę kultūrą tarpukario Lietuvoje* // Iš Lietuvos XX a. kultūros istorijos. - Vilnius, 1997. - P. 80-81.
- ¹³ Babrauskas B. *Rašytojas, tapęs geografu* // Draugas. -1960. - Rugsėjo 24.
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ Raulinaitis P. V. *Prof. Kazio Pakšto idėjų ir veikimo prisiminimas* // Tėviškės aidai. - 1961. - Sausio 17.
- ¹⁶ Pakštas K. *Baltijos pajūris - būsimoji civilizacijos centras* // Romuva. - 1922. - Nr. 2 - P. 59.
- ¹⁷ Ibid.
- ¹⁸ Jokubaitis A. *Postmodernizmas ir konservatizmas*. - Kaunas, 1997. - P. 87.
- ¹⁹ Ibid. - P. 84.
- ²⁰ Pakštas K. *Iš praėjusio dešimtmečio į ateinantį*. - Kaunas, 1928. - P. 2.
- ²¹ Ibid.
- ²² Pakštas K. *Lietuva eukumenės erdvėje*. - Kaunas, 1937. - P. 399.
- ²³ Pakštas K. *Baltijos respublikų politinė geografinė*. - Lietuvos geopolitika. - Vilnius, 1991. - P. 160.
- ²⁴ Ibid. - P. 171.
- ²⁵ Ibid. - P. 182.
- ²⁶ Pakštas K. *Lietuva lyginamosios civilizacijos atžvilgiu* // Naujoji Romuva. - 1935 - Nr. 19. - P. 418.
- ²⁷ Pakštas K. Op. cit. P. 2.
- ²⁸ Pakštas K. *Kai kurios mokyklų problemos Lietuvoje* // Rytas. - 1928. - Balandžio 13. - Nr. 84.
- ²⁹ Pakštas K. *Lietuvių genijaus išsisklaidymas* // Amerika. - 1945. - Sausio 19.
- ³⁰ Ibid.
- ³¹ Pakštas K. *Moderniosios Lietuvos idealai* // Amerika. - 1945. - Gegužės 11.
- ³² Pakštas K. Op. cit. P. 9.
- ³³ Pakštas K. *Kai kurios mokyklų problemos Lietuvoje* // Rytas. - 1928. - Balandžio 13. - Nr. 84.
- ³⁴ Pakštas K. *Universiteto reformos* - 1928 // Rytas. - Gegužės 31. - Nr. 121.
- ³⁵ Ibid. - Birželio 18. - Nr.135..
- ³⁶ Ibid. - Gegužės 29. - Nr. 119.
- ³⁷ Ibid. - Birželio 1. - Nr. 122.
- ³⁸ Pakštas K. *Lietuvos kultūros akademija* // Židinys. - 1930. - Nr. 7. - P. 63.
- ³⁹ Biržiška M. *Lietuvos Kultūros Akademijos steigimo reikalai. Lietuvos Un-to Rektorui pareiškimas* // Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos. Kn. 2. - Kaunas, 1938. - P. 373.
- ⁴⁰ Ibid. - P. 372-382.
- ⁴¹ Šalkauskis S. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. - Kaunas, 1933. - P. 82.
- ⁴² Sruoga B. *Vytauto Didžiojo metų uždavins* // Varpas. - 1930. - Nr. 3. - P. 492.
- ⁴³ Pakštas K. *Lietuvos kultūros akademija* // Židinys. - 1930. - Nr. 7. - P. 65.

- ⁴⁴ Vapsva. *Lietuvos kultūros akademija* // Lietuvos aidas. - 1930. - Rugpjūčio 23. - Nr. 191.
- ⁴⁵ Pakštas K. *Op. cit.* P. 65.
- ⁴⁶ Skardžius P. *Lituanistikos institutas vis dėlto mums reikalingas* // Naujoji Romuva. - 1937. - Nr. 37/38. - P. 662.
- ⁴⁷ *Lituanistikos instituto klausimas* // Naujoji Romuva. - 1937. - Nr. 46. - P. 898.
- ⁴⁸ *Ibid.* - P. 897.
- ⁴⁹ *Ibid.* - P. 899.
- ⁵⁰ *Ibid.* - P. 901.
- ⁵¹ Pakštas K. *Baltijos kultūrinė orientacija* // Naujoji Romuva. - 1934. - Nr. 199. - P. 765.
- ⁵² Pakštas K. *Baltijos pajūris - būsimasis civilizacijos centras* // Romuva. - 1922. - Nr. 2. - P. 64.
- ⁵³ Pakštas K. *Universiteto reformos* // Rytas. - 1928. - Birželio 1. - Nr. 122.
- ⁵⁴ Pakštas K. *Op. cit.* 1934. - Nr. 199. - P. 766.
- ⁵⁵ *Ibid.*
- ⁵⁶ Pakštas K. *Op. cit.* 1922. - Nr. 2. - P. 64.
- ⁵⁷ Pakštas K. *Svečiuose pas skandinavus* // Naujoji Romuva. - 1934. - Nr. 174. - P. 395.
- ⁵⁸ *Į pilnatinę demokratiją* // Krantai. - 1990. - Nr. 9. - P. 65.
- ⁵⁹ Pakštas K. *Op. cit.* 1922. - Nr. 2. - P. 57.
- ⁶⁰ Pakštas K. *Lietuva eikumenos erdvėje*. - Kaunas, 1937. - P. 399.
- ⁶¹ *Stud. Ateitininkų Sąjungos metinė konferencija* // Rytas. - 1935. - Gruodžio 2. - Nr. 276.
- ⁶² Pakštas K. *Op. cit.* 1928. - P. 4.
- ⁶³ Pakštas K. *Kultūrinės autonomijos problema* // Židinys. - 1926. - Nr. 6-7. P. 452.
- ⁶⁴ Pakštas K. *Kai kurios mokyklų problemos Lietuvoje* // Rytas. - 1928. - Balandžio 12. - Nr. 84; Pakštas K. *Ar ne per daug pas mus gimnazistų?* // Rytas. - 1929. - Gruodžio 10. - Nr. 280; Pakštas K. *Diecezinės mokyklos* // Rytas. - Gruodžio 16. - Nr. 285.
- ⁶⁵ Pakštas K. *Kultūrinės santaikos galimumai* // Židinys. - 1927. - Nr. 12. - P. 383.
- ⁶⁶ Pakštas K. *Lietuva eikumenos erdvėje*. - Kaunas, 1937. - P. 399.
- ⁶⁷ Pakštas K. *Civilinės metrikacijos reikalu* // Židinys. - 1932. - Nr. 11(95). - P. 355.
- ⁶⁸ *Ibid.* - P. 357.
- ⁶⁹ *Ibid.* - P. 357.
- ⁷⁰ *Ibid.* - P. 359.
- ⁷¹ Pakštas K. *Kultūrinės santaikos galimumai* // Židinys. - 1927. - Nr. 12. - P. 383.
- ⁷² Šalkauskis S. *Apie darbo ir bendradarbiavimo programos projektą* // Rytas. 1935. - Liepos 8. - Nr. 152; Liepos 9. - Nr. 153.
- ⁷³ Pakštas K. *Moderniosios Lietuvos idealai* // Amerika. - 1945. - Gegužės 4.
- ⁷⁴ Pakštas K. *Op. cit.* 1927. - Nr. 12. - P. 384.
- ⁷⁵ *Ibid.*
- ⁷⁶ Pakštas K. *Op. cit.* 1928. - P. 14.
- ⁷⁷ *Ibid.*
- ⁷⁸ *Ibid.*

*Summary***KAZYS PAKŠTAS: CULTURE AND POLITICAL STABILITY**

"Apostle of vitalism", "Lithuania's most dynamic personality", "nation's most distinguished moral leader". "Generous fidget", "political idealist", "unrecognized harbinger", "Lithuanian Kasandra", "the great realist" – these were the epithets used to describe Kazys Pakštas, one of the most conspicuous scientists, enlighteners, publicists and public men in the history of the XXth century Lithuania.

In this article the author, Vygintas Pšibilskis, unlocks the door to both personal and scientific heritage of Kazys Pakštas, reveals together the original thoughts of this reflective thinker and the ideas as have been put by other Lithuanian philosophers and public men with respect to both the works and the personal experience of this enlightener, who has left substantial signs in the history of Lithuania's political thought. In some respects, in his works and thoughts Kazys Pakštas resembles the ideas of the Huntingtons (Samuel Huntington and his father) together with other widely known geopoliticians (Ratzel, Haushofer), whose ideas he came to fit in the specific context of Lithuania.

With a great number of journeys and trips, together with a long period of life he spent living abroad, in pocket, the scientist had come to adopt the western ideas of democracy and tolerance; he was among the very first who disseminated these ideas in Lithuania and stood ahead of those who set attempts to change the customs and traditions of political life. A sonorous voice of Pakštas reflected deep understanding that they are the science and education together that should be the most powerful and essential forces upon which societal progress ought to count. By reason of this, he, on the one hand, tried actively to spread western dynamism in Lithuania, and on the other, sharply criticized the indifference of the national bureaucracy in relation to cultural problems. He believed that the main objective of every independent state is to create conditions for the survival of both the state and the nation, and had in that sense named this objective as principal to cultural politics. Among other factors that predetermine the

strength and resistibility of the state, K.Pakštas chose the number of inhabitants (anthropological or private economy), urban and rural capaciousness, intensity of the economy, exploitation of transit opportunities, moral and physical health of the nation, resolution of social problems, rational orchestration of emigration. Embracing a wide variety of factors and problems, in the Republic of Lithuania he was among the first to express concisely what Lithuania's national interests are – that is, the maintenance of the identity of state and the people (nation), precautionary measures against the external invasion and the ascendancy of big neighboring nations, preparation for a feasible loss of independence. In his reflections on the promotion of national and state resistibility, K.Pakštas came close to a modern understanding of power. On this basis, he devised the strategy of national security, based on the will of the nation to rely upon itself, upon the resources of their state, which depend upon the realization of intellectual potential, inter-relationship of political forces, level of democracy, good neighborly relationships with both large and small states, instead of confiding the fate of the nation to military measures.

The heritage of Professor K.Pakštas – is a valuable spring for Lithuania's culturologists, politicians, and researchers in fields of political history and theory. Up-to-date, a number of problems ensued by the scientist remain as important they were.